

S/S Rutlands förlisning 1899

Text: Eva Johansson

Tisdagen den 24 oktober 1899 gick den norska ångaren S/S Rutland hårt på grund ungefär en sjömil norr om Örö i Misterhults skärgård. Platsen kallas Örö Sanka. Hon hade kommit ur kurs i dimman och stött på grund. I fören slogs upp hål och vattnet forsade in.

Här är det gott om undervattensskär och så sent som i december året innan hade ångaren Amsterdam förlist på samma plats.

S/S Rutland var på väg från Skellefteå till Holland med trävirke. Hon lastade virke vid Gäsnäs i Skellefteå och avgick därifrån den 20 oktober. Då hade fartyget en mindre slagsida men den rätades upp genom att kol till maskinen enbart togs från ena sidan. Under en storm natten till den 22 oktober krängde ångaren så att däckslasten förflyttades. Ombord hölls skeppsråd och då beslutades att kasta en del av lasten överbord. Natten till den 23:e pejlades fyren vid Almagrundet och de tog kurs öster om Öland.

Klockan tre på morgonen den 24 oktober siktades ett ljus tvärs om styrbord men de kunde inte lokalisera det i den tjocka dimman. De saktade farten och lodade vattendjupet till 18 famnar (det vill säga 32 meter). Eftersom de trodde att de var nära Ölands norra udde ändrade de kurs något. Klockan fyra såg de land och lodade till 10 famnar (18 meter). Då lade de om till motsatt kurs. Omkring klockan fem stod de hårt på grund.

På morgonen kom lots till haveriplatsen, och de ombord fick då veta att de befann sig vid Örö. Lastrummet i fören fylldes snabbt med vatten och läns pumparna gick hela tiden. Kapten Gjertsen och två besättningsmän följde med i lotsbåten in till fastlandet för att ordna med bärgning. På eftermiddagen återvände de med ångaren Ran och gick ombord på Rutland igen.

Trots att det blåste nordvästlig storm hade både Ran och bärgningsbåten Helios kunnat ta sig till olycksplatsen men på grund av stormvågorna kunde man inte börja bärga skeppet.

Man började då bärga en del av besättningens tillhörigheter. Under arbetet tilltog stormen och Rans befälhavare vågade inte stanna kvar vid olycksplatsen utan lämnade det grundstödda fartyget med besättningen kvar ombord. Bara den svenske timmermannen Karl Magnus Högström följde med in till Västervik eftersom han befann sig ombord på Ran för att stuva undan det som bärgats.

Tre man ur besättningen, andremaskinisten Jörgen Helgesen och eldarna Emil Forse och Alarik Henriksson lämnade Rutland. De fick skjuts in till fastlandet med en fiskare från Eknö, som åkt ut till haveriplatsen. Under färden blev de tvungna att övernatta på en kal holme på grund av stormvågorna och kunde nästa dag ta sig i land på Eknö. På torsdagkvällen kom de till fastlandet, VT:s reporter talade med dem på fredagen och de sa då att de hoppades klara sig utan skador.

Stormen gjorde att Rutland högg alltmer på grundet och man insåg att det inte gick att vara kvar ombord. Besättningen gick i livbåtarna för att ta sig till fastlandet men drev i stället iväg ut till havs.

Styrman Lyth berättade vid sjöförklaringen att man gått i livbåtarna vid niotiden på tisdagskvällen. Kapten Gjertsen, styrman Lyth och fem man tog den större livbåten. Förstestyrman J. Gustafsson, förste maskinist Johannesen och ytterligare tre man gick i den mindre. Totalt var det tolv man som gick i livbåtarna.

Lotsbåten låg kvar vid Rutlands läsida, och där förtöjdes också livbåtarna. Man lastade i skeppsdokument, vatten och livbälten men ingen proviant. Vid ettiden på natten brast förtöjningen till den större livbåten och till lotsbåten och de drev iväg med vinden. Livbåtens besättning rodde i tre timmar för att försöka nå land men det var omöjligt på grund av det upprörda havet. Därför drev de med vinden ner i Kalmarsund. De förlorade snart lotsbåten ur sikte.

På onsdagmorgonen såg de en ångare, bärgningsbåten Helios, men de nödställda lyckades inte bli sedda. Lite senare, söder om Kråkelund, kantrade livbåten och alla kom i vattnet. En av dem lyckades snabbt komma upp på kölen. ”Hur otroligt det än kan förefalla, lyckades de skeppsbrutna, trots den förfärliga stormen, få båten på köl igen och komma i densamma” skriver reportern i VT. Det som hände var att de alla tog sig upp på kölen och satt där en halvtimme. Då vändes båten rätt av en våg och flera av dem hamnade då i båten. De andra kunde klättra över relingen. Alla skeppsdokument försvann vid kantringen. Men två av dem hade fått i sig så mycket vatten att de senare dukade under.

I 30 timmar drev de skeppsbrutna på det upprörda havet, genomvåta och tunt klädda, utan vatten och mat. Tidigt på torsdagmorgonen nådde de land, vid Gillberga på Öland. Av de sju var styrman Lyth i ganska god kondition, fyra var redan döda (däribland kapten Gjertsen) och två var så medtagna att de avled när de skulle föras i land.

När den andra livbåten lämnade Rutland vet man inte, men även den drev senare i land på Öland. Av besättningsmännen ombord återfanns bara kvarlevorna av maskinisten Johannesen. Från land hade man sett livbåten kantra ute bland bränningarna.

Redan på onsdagen gick bärgningsbåten Helios ut till haveristen igen och kunde då konstatera att ingen fanns ombord. Det blåste fortfarande för mycket för att kunna bärga fartyget.

På torsdagen hade Rutland sjunkit så mycket att bara en del av aktern syntes över vattnet.

Redare i Oslo (som då hette Kristiania) var kapten Gjertsens halvbror i rederiet Lund & Gjertsen. Han kom till Västervik redan på torsdagen och reste sedan till Öland för att ombesörja begravningen av de ilandflutna.

På lördagen besiktigades haveristen igen men man konstaterade åter att det inte skulle gå att bärga fartyget.

Nyfikenheten var stor i stan och en grupp på omkring 25 personer hyrde ångaren Emma och åkte ut till haveriplatsen. En av VT:s reportrar var med och skriver:

”Rutlands akter hwilar på ett grund och fartyget tycks stå i 45 graders vinkel med förskeppet på djupt vatten och akterspegeln ganska högt över vattenytan.”

Däckslasten, skorstenen och en mast hade slagits bort av stormbyarna. I artikeln står det att en medföljande amatörfotograf tog flera bilder av skrovet. Finns någon av dessa bilder kvar någonstans i Västervik?

Reportern konstaterar också att besättningen inte hade kunnat stanna kvar ombord och invänta räddning, brottsjörarna hade i så fall spolat dem i sjön.

På måndagen begravdes fem av de omkomna sjömännen i Persnäs på Öland. Det var en gripande begravning som bevistades av ett ovanligt stort antal människor, skriver VT.

Två skulle jordas hemma i Norge, kapten Gjertsen och förstemaskinisten Johannesen. De andra hade försvunnit i havet.

Fredagen den 3 november hölls sjöförklaring i rådhusrätten i Västervik, under ledning av borgmästaren S. W. Ahlmark. Rätten var förstärkt med löjtnant Tenger och kapten Björling som sakkunniga.

Styrman Lyth berättade vid sjöförklaringen att kompassen korrigerats ungefär en månad tidigare och därför borde inte missvisning vara orsak till olyckan. Däremot tror rätten att slagsidan orsakat olyckan.

Den 18 november hölls auktion på vraket av S/S Rutland och den last som fanns kvar ombord. Köpare blev konsul Lundberg från Oskarshamn som fick betala 1800 kronor. Vraket lär ligga kvar på havsbotten. 1991 skedde dykningar vid vraket.

Beskrivning av lämning - RAÄ - Fornsök - L1955:2464, Misterhult 1884

Status: Vraket är kraftigt korroderat. I aktern är skrovet ganska helt. Alla överbyggnader samt större delen av skrovet är jämnat med botten. Ångpannan är fristående över detta. Man kan antaga att fartyget är söndersprängt av skrotbärgare (staus 1970).

Händelseförlopp: Under resan hade lasten av trä förskjutit sig och orsakat slagsida. Man hade således svårt att hålla kursen varför ångaren gick på grund. Lotsarna gick ut till haveristen och med hjälp av deras båt tog sig kaptenen till Västervik för att påkalla assistens. De tog sig åter ut till Rutland med bogserbåten Ran och senare anlände även Bärgningsångaren Helios. Fartyget hade grundstött på morgonen och under dagen tilltog vinden allt mer, för att sedermera övergå till nordvästlig storm.

Fram emot kvällningen blev situationen allvarlig men trots detta uppvisade kaptenen stor ovillighet att lämna fartyget och tålde inte att man kallade det för vrak. Han medgav emellertid att tre man följde med en fiskare från Östra Eknö, vilken angjort haveristen. Dock inte helt utan äventyr då vädret blivit för hårt och natten för svart för någon människa att vara på vattnet. Fiskaren och hans följeslagare fick således övernatta på en holme i Björkskären. Vid vraket växte faran för varje minut men Rutlands kapten visade en olycklig benägenhet att trotsa den. Ibland var han obeslutsam och ibland medgörlig men kunde så plötsligt härska till och ta tillbaka sina eftergifter. Besättningen följde lojalt hans humörsvängningar.

Just i skymningen tycktes han dock kommit till insikt om allvaret i situationen och beordrade att besättningen skulle lämpa över sina ägodelar i Ran. Men så kastade hans humör plötsligt om igen och han beslutade sig för att stanna ombord med dem som ville göra honom sällskap. Ran lämnade inte haveristen trots att ingen ville lämna fartyget. Man hade tänkt att härda ut natten ombord på fartyget men tanken på att fartyget skulle skruva sig av grundet och sjunka fick till slut besättningen, inklusive kapten, att gå i båtarna. Stormen hade då tillfälligt givit med sig och man gjorde fast båtarna på läsidan om Rutland. I mer än tre timmar hängde man på detta sätt då stormen gick över mer på norr och slet förtöjningarna på en av livbåtarna, de andra kapade sina. Härmed tappade båtarna all känning av varandra. Hur strupölotsarna lyckades ta sig i land visste de inte själva.

Kaptenens livbåt gick klar från grunden och drev ner i Kalmar sund. Mitt för Furön, utanför Oskarshamn, kapsejsade den. Man lyckades få den på rätt köl och komma ombord igen, men åror och öskar var förlorade. Nu dog de ombordvarande en efter en av den stora ansträngningen. De ännu överlevande drog stövlarna av de döda för att ösa med dem när brottsjöarna slog in. I dagningen drev båten iland på Öland med tre ännu levande ombord. Två av dessa kunde inte hållas vid liv. Den tredje, andre styrmannen, blev den enda överlevande av de tolv, som på natten lämnat Rutland. Även den andra livbåten drev iland på Öland utan några människor

ombord. Morgonen därpå låg Rutland ännu kvar på grundet men sjön hade brutit ned vraket och bröt våldsamt däröver. När det så småningom blev lugnväder, stod bara akterskeppet över vatten. Nya stormar fullbordade snart förstörelseverket.

Övrigt: Av besättningen överlevde, 2:e styrman Lyth, Sverige, Stockholm

2:e maskinist Jörgen Helgesson

Timmerman K.M. Hagström, Gävle

Eldare Emil Fosje, Norge

Eldare A. Henriksson, Finland

Maritima attribut

Fornminne: Nej

Bärgat: Nej

Föremål bärgade: Nej

Haveriorsak: Grundstötning

Fartygstyp: Ångfartyg

Motortyp: Ångmaskin

Framdrivning: Maskin

Gammalt id: 50573

Byggår: 1882

Besättning antal: 16

Hemort: Kristiania (Oslo), Norge

Byggplats/Varv: H.M Intyre

Byggort: Paisley/England

Byggmaterial: Stål

Längd(m): 71,65

Bredd(m): 10

Djupgående(m): 4,97

Bruttotonnage: 1109

Nettotonnage: 691

Ägare: Dmpsk. Acties Rutland

Byggnadsteknik. Stål

Djup: Lodat 12 meter, enligt sjökort 10 meter

Förlisningsväder: Häftig storm

Hinder och risker: Rasrisk i aktern.

Sjökort: 623

Kapten: M. Gjertsen

Besättningslista: 11 man omkomna

Last: 507 standard trävaror

Land: Sverige

Avgångsort: Skellefteå/Sverige

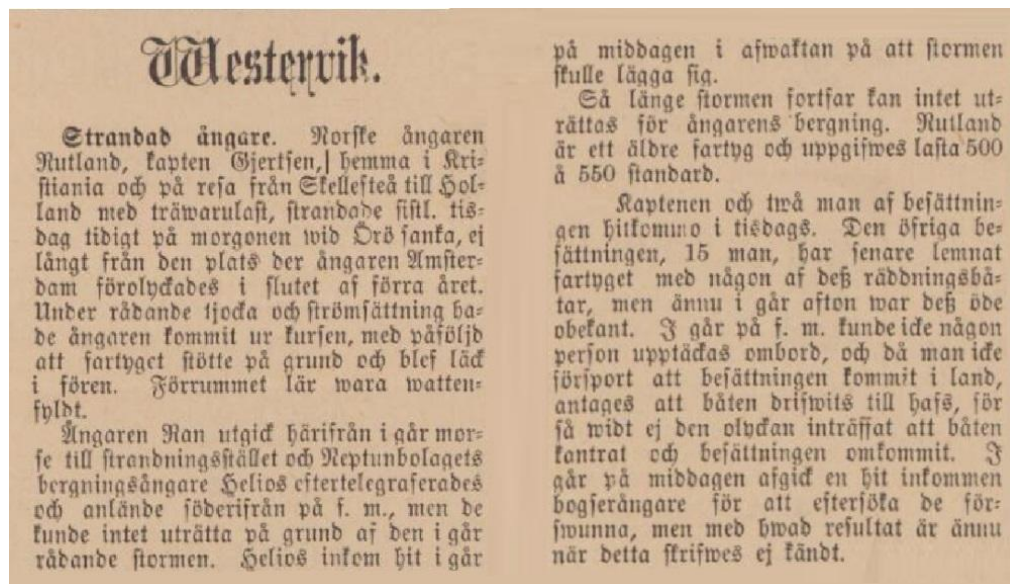
Destination: Holland

Koordinat: lat/long 57°36,759 / 16°49,089

Förlisningsdatum: 1899-10-24

Så här beskrivs ångaren Rutlands strandning på Örö Sanka den 24 oktober 1899 i dåtida press.

Ångaren Rutlands strandning på Öra Sanka.
Västerviks Veckoblad 1899-10-26

Västervik

Strandad ångare. Norske ångaren Rutland, kapten Gjertsen, hemma i Kristiania och på resa från Skellefteå till Holland med trävarulast, strandade sistlidna tisdag tidigt på morgonen vid Örö Sanka, ej långt från den plats där ångaren Amsterdam förolyckades i slutet av förra året. Under rådande tjocka och strömsättning hade ångaren kommit ur kursen, med påföljd att fartyget stötte på grund och blev läck i fören. Förrummet lär vara vattenfylldt.

Ångaren Ran utgick härifrån i går morse till strandningsstället och Neptunbolagets bärgningsångare Helios eftertelegraferades och anlände söderifrån på förmiddagen, men de kunde intet uträtta på grund av den i går rådande stormen. Helios inkom hit i går på middagen i avvaktan på att stormen skulle lägga sig.

Så länge stormen fortfar kan inget uträttas för ångarens bärgning. Rutland är ett äldre fartyg och uppges 500 till 550 standard.

Kaptenen och två man ur besättningen hitkomma i tisdags. Den övriga besättningen, 15 man, har senare lämnat fartyget med någon av dess räddningsbåtar, men ännu i går afton var dess öde obekant. I går på förmiddagen kunde icke någon person upptäckas ombord, och då man icke försport att besättningen kommit i land, antages att båten drivit till havs, för så vitt ej den olyckan inträffat att båten kantrat och besättningen omkommit. I går på middagen avgick en hit kommen bogserångare för att eftersöka de försvunna, men med vad resultat är ännu när detta skrives ej känt."

(kommentar: Standard var en volymenhet som i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet användes för sågat virke som skulle fraktas med fartyg)

En färd till Öra Sanka Västerviks Veckoblad 1899-10-31

En färd till Öro sankan, den plats i södra skärgården der på mindre än ett års tid tvenne präktiga ångfartyg förolyckats, företogs härifrån i söndags vid 1/2 12-tiden af ett 25-tal personer, som för ändamålet förhyrt ångaren Emma.

Färden gick genom Spåröfjund och öfver Lindödjupet vidare söderut till den beryktade "sankan", hvilken är belägen omkring 2 mil söder om Idö, och efter ett par timmars färd var man framme vid olycksplatsen. Rutlands akter hvilat på ett grund och fartyget tyckes stå i 45 gr. vinkel med förskeppet på djupt vatten och akterspegeln ganska högt öfver vattenytan. Däckslasten, skorstenen och fockmasten ha blifvit bortslagna af de våldsamma sjöarna, hwaremot stormasten finnes kvar. Å aktern stod med stora bokstäver *Rutland Kristiania*. — Emma gick helt nära Rutlands akter, och en medföljande amatörfotograf tog några bilder af skrovet. Helt nära vraket syntes några skummande bränningar och längre bort förmärktes förolyckade ångaren

Amsterdams ännu kvarstående mast.

Vid "sankan" finnas inga klabbar eller skär, utan är det endast undervattensgrund. Förläggande af ett fyrskepp här tyckes vara synnerligen af vikt, och förr eller senare måste väl något göras för att förekomma ytterligare olyckor här.

Söderut ligger havet öppet, så att med den under natten till onsdagen rådande nordvästliga stormen var det tydligt att båtarna med Rutlands besättning skulle driva åstad lång väg innan land (Öland) kunde nås. Att stanna kvar på fartyget hade och varit liktydigt med undergång, ty på den del af Rutland, som befinner sig öfver vattnet hade folket omöjligen kunnat uppehålla sig, enär de väldiga sjöarna spolade öfver detsamma. De voro alltså tvungna att beqäva sig åstad på den olycksdiga färden, hvilken som bekant kostade 11 människoliv.

“En färd till Öro Sanka, den plats i södra skärgården där på mindre än ett års tid tvenne präktiga ångfartyg förolyckats, företogs härifrån i söndags vid halv tolvtiden av ett 25-tal personer, som för ändamålet förhyrt ångaren Emma.

Färden gick genom Spårösund och över Lindödjupet vidare söderut till den beryktade? "sankan", vilken är belägen omkring 2 mil söder om Idö, och efter ett par timmars färd var man framme vid olycksplatsen. Rutlands akter vilar på ett grund och fartyget tycks stå i 45 graders vinkel med förskeppet på djupt vatten och akterspegeln ganska högt över vattenytan. Däckslasten, skorstenen och fockmasten blifvit borttagna av de våldsamma sjöarna, däremot stormasten finns kvar. På aktern stod med stora bokstäver *Rutland Kristiania*. Emma gick helt nära Rutlands akter, och en medföljande amatörfotograf tog några bilder av skrovet. Helt nära vraket syntes några skummande bränningar och längre bort förmärktes förolyckade ångaren Amsterdams ännu kvarstående mast.

Vid "sankan" finns inga klabbar eller skär, utan är det enbart undervattensgrund. Förläggande av ett fyrskepp här tyckes vara synnerligen av vikt, och förr eller senare måste väl något göras för att förekomma ytterligare olyckor här.

Söderut ligger havet öppet, så att med den under natten till onsdagen rådande nordvästliga stormen var det tydligt att båtarna med Rutlands besättning skulle driva åstad lång väg innan land (Öland) kunde nås. Att stanna kvar på fartyget hade och varit liktydigt med undergång, ty på den del av Rutland, som befinner sig över vattnet hade folket omöjligen kunnat uppehålla sig, då de väldiga sjöarna spolade över detsamma. De blev alltså tvungna att bege sig åstad på den olycksdiga färden, vilken som bekant kostade 11 människoliv.

Med anledning

af en från andre Styrmannen å Ångfartyget
»Rutland» Herman Lyth inkommen anmälan,
åtföljd af sjöförklaring, rörande nämnde ångares
förölyckande, sammanträder Westerviks Råd-
stufvurätt fredagen den 3 dennes kl. 12 på da-
gen för sjöförklaringens upptagande, hvilket till
kännedom för dem, som saken kan angå eller
deras ombud, härmed kungöres med tillkänna-
gifvande, att handlingarna i ärendet äro att till-
gå hos undertecknad.

Westervik den 1 November 1899.

På Borgmästare-embetets vägnar

S. W. AHLMARK.

Bland dem, som omkommo
vid norska ångfartyget „Ruthlands”
strandning utanför Västervik, var äfven
en gotlänning, eldaren Otto Nordström.
Denne, en lofvande, rask och hurtig
yngling på nyss fyllda 21 år, var en
bland de sex, hvilka som lik drefvo i
land i en båt å Öland. Att det var godt
gry i Nordström, det har man bl. a.
kunnat se däraf, att han äfven med
döden stirrande i ögonen bibehöll mod,
fattning och förtänksamhet nog för att,
till underlättande af likets identifie-
rande, skrifva sitt namn med stora bok-
stäfver på en pappersremsa och fästa
den tvärs öfver bröstet. Det är nog
inte mången som gör det efter.

De omkomne sjömannens begravning
Från Persnäs å Öland skrifves till Barometern: En owanligt högtidlig och gripande begravningsått egde rum i Persnäs på Öland sistlidne måndag, då fem medlemmar af den i Westermåls skärgård strandade norrste ångaren Rutlands omkomna besättning jordades; två af de sju omkomne stola jordas i Norge.

Den mer än wanligt tilltalande litprocessionen, företrädd af ett par norsta slaggor, afgick från kommunalordföranden N. J. Nilssons i Gullberga hem till kyrkan, der lifen under måttigt ljudande orgeltoner inburots och jordfästades. Akten förrättades af kyrkoherden Gust. Håkansson, som, själf djupt rörd, med sitt gripande lifstal verkade andaktsfull stämning i allas hjertan, sorgens och deltagandets tårar i allas ögon. Det var ju också ett tillfälle för en andlig talare att med den hänförande makten i ett af kärlek, tro och hopp inspireradt, ödmjultfullt hållet tal väcka erinra och trösta. Och så stodde.

Från läktaren utfördes fång af församlingens skolbarn; och wadra versar upplästes wid griften, der de af milda händer, warma och ädla hjertan med blommor pryddas kistorna nedsattes sida wid sida.

Begravningen bewisades af ett owanligt stort antal menniskor från nära och fjerran. Bland deltagarne märktes en halfbroder till den omkomne kaptenen, grosshandl. Gjertsen från Kristiania samt kapten C. Nordström från Östas hamn, hwilken bland de nu jordade unga sjömännen hade en broder.

— Begravningen egde rum på bekostnad af Rutlands rederi.

Bland de fem begravne woro två swenskar, den 17-åriga loden från Stockholm och eldaren J. O. Nordström, broder till kapten Nordström å ångf. Borgholm.

Kapten Gjertsens och förste maskinist Johannesens lif hafwa från Öland förts till Östas hamn, derifrån de med jernväg afgått till Kristiania.

Sjöförklaring nyptogs i går på mid-
dagen inför rådhusrätten härstädes rörande
norra ångaren Rutlands förorsakande vid
Drö sankt. Sjöförklaringen, som var
ganska omständlig, hade efter minnet upp-
tecknats af 2:e styrmannen H. Lylh samt
beedigades af tre man af besättningen,
maskinist Helgesen, timmerman Hagström
och eldare Fosse. Den femte af de råd-
bade, finnen Henriksön, var ej mäktig
svenska språket och kunde på den grund
icke aflägga ed.

På annat ställe i tidningen återgifves
det hufvudsakligaste af sjöförklaringen, kom-

pletteradt med hvad vi af styrman L. en-
skildt erfarit.

Sjöförklaring skulle vid samma tillfälle
upplästs rörande ångaren Gamleby, som
för ett par veckor sedan i Söderteljetraf-
ten kolliderat med en skonert Carl Johan,
men som "Gamleby" i följd af tjocka ej
anländt hit från Stockholm vid den tid
rätten sammanträdde, blef detta ärende upp-
stjuter.

Rådhusrätten var vid ofwannämnda
ärendes behandling förstärkt med löjtnant
Tenger och kapten Björling såsom sakkun-
nige.

— **Dramat bland skären.** I fredags hölls sjöförklaring inför rådhusrätten Vestervik rörande norska ångaren Rutlands förolyckande vid Örö sank. Sjöförklaringen, som var genska omständigt, hade efter minnet upptecknats af andre styrmannen H. Lyth samt beedigades af tre man af besättningen, maskinist Helgesen, timmerman Hagström och eldaren Fosse. Den femte af de räddade, finnen Henriksson, var ej mäktigt svenska språket och kunde på den grund icke aflägga ed.

Angående anledningen till olyckan framkom intet nytt.

Om den sorgliga färden till Öland har V. V. erfarit dels ur sjöförklaringen, dels muntligen af hr Lyth bl. a. följande:

På grund af den tilltagande stormen och fartygets osäkra läge, ansåg man klokast gå i båtarne, hvilket skedde vid 9-tiden på tisdagsaftonen. Kapten Gjertsen, styrman Lyth och 5 man gingo i den större eller lifbåten samt förste styrmanen J. Gustafsson, förste maskinist Johannesen och ytterligare 3 man i den mindre, således tillsammans 12 personer. De båda båtarne jemte lotsens båt förtöjdes vid ångarens läsida, skeppsdokument, kompass, lifbälten och vatten nedfördes i båtarne, men ingen proviant. Vid 1-tiden på natten till onsdagen bräcktes lifbåtens förtöjning och såväl denna som lotsbåten drefvos med vinden. Lifbåtens besättning rodde i tre timmar för att söka nå land, men detta visade sig vara omöjligt, enär hela kusten syntes ytterst upp-

rörd af stormen. De måste därför följa med vinden ned mot Kalmar sund. Lotsbåten hade snart förlorats ur sigte, och lotsen blef räddad. På onsdagsmorgonen syntes en ångare, som befanns vara bergningsångaren Helios, men de skeppsbrutne förmådde icke göra sig bemärkta. När lifbåten på onsdagsmorgonen befann sig söder om Kråkelund inträffade att densamma kantrade, dervid alla kommo i vattnet, men en lyckades genast komma upp på kölen. Hur otroligt det kan förefalla lyckades de skeppsbrutna, trots den förfärliga stormen, få båten på köl igen och komma i densamma. Sedan de en halvtimme suttit på kölen, vändes nemligen båten på rätt köl af en våg, hvarvid flere kommo i densamma, medan de öfriga klättrade öfver relingen. Vid kantringen gingo skeppsdokument m. m. förlorade. De två första, som sedermera dukade under, ledo äfven till följd af det myckna vatten, som de insupit vid kantringen.

I 30 timmar drefvo de skeppsbrutna på det upprörda hafvet i den rådande stormen, genomvåta och tunnt klädda samt utan vatten och proviant.

När den andra båten lemnade Rutland vet man icke; den har dock, som nämnts, äfven den drifvit i land vid Öland, och af dess besättning har endast förste maskinisten Johannesens lik funnits.

Styrman Lyth, bördig från Gotland, men hemma i Stockholm, är trots de utståndna svåra strapatserna ganska kry och har icke alls varit sjuk efter färden; han erfar dock en viss stelhet i benen.

Fasansfulla scener från ångaren Rutlands undergång.

Härom berättar den ende öfverlevande af den ena båtsättningen, styrmannen H. Lyth:

Kursen var beräknad att tagas öster om Öland, men genom tjocka och stömsättning rikade man komma väster om Öland och in i Västerviksbukten. Då man kom i närheten af Spårö fyr, i trakten af Västervik, märkte man att det ej var den förmodade Ölands norra ud-dens fyr. Under föresättet att leta sig utörnade fartyget vid 5-tiden på tisdagsmorgonen vid Orösanka i närheten af Idö. En lots, som märkte att ett större fartyg inkommit så långt i skären, föreslog att det kommit i fel kurs, hvarför han begaf sig ut för att lämna hjälp, men upptäckt ej fartyget förrän det tösnat. Vädrret var då närlöslunda skapligt.

Kaptenen begaf sig in till Västervik för er-hållande af hjälp. Han återkom på eftermid-dagen med en bogseringsbåt, men denne för-södde ej taga ångaren af grundet. Sedan ån-garen tagit en del saker ombord, återvände den till staden.

Emellertid tilltog stormen allt mer och mer. Då man fruktade att ångaren skulle slås af grundet och sjunka, gjordes räddningsbåtarne klara och hvarje man försågs med ett lifräd-dingsbälte. Till ångaren hade utkommit en fiskarbåt, hvilken besättning jämte loten lof-vade kvarstanna och tjänstgöra som vägrare till land ifall det blefve nödvändigt att lämna fartyget. På aftonen började ångaren häftigt kränga, och då det såg ut som om fartyget skulle kantra, rusade manskapet till båtarne. I lifbåten, en ypperlig båt med lufttankar, koenno, jämte kaptenen och förste styrmannen, 5 man af besättningen, i skeppsbåten andre styrmannen och fyra man och i fiskarbåten 3 man, hvar på flaglinorna kapades. Emellertid fick man i skeppsbåten fast i ett tåg som hängde ned från fartyget och angjorde däri. Vid samma tåg lyckades lifbåten och lotsbåten göra fast. Lotsbåten låg ytterst.

Styrman Lyth föreslog, att man borde försöka att åter komma ombord på fartyget, men kaptenen afsläppte, emedan han fruktade att bå-tarne skulle ständels mot fartyget och därigenom all utsikt till räddning vara förlid.

Sedan man legat så i tre timmar gick vin-den öfver på nordlig och kom med förfärande våldsamhet. Lifbåten slöt från skeppsbåten och lotsbåten kapade sig antagligen från lifbåten, och inom ett ögonblick voro de skilda. Huru-vida lifven skeppsbåten slöt eller om linan af-kapades kunde styrman Lyth ej med visshet afgöra. Med lifbåten gjordes flera fläfska försök att nå landet. De skyhöga vågorna och stormens våldsamhet gickade alla ansträngin-gar. Båten drefs af vinden utåt Kalmar sund, och nu begynte för de i båten varande en fruktansvärd kamp för lifvet.

Medan kl. 8 och 9 på onsdagsmorgonen kantrade båten, hvarvid en man kom under densamma, under det de öfriga klängde sig fast vid köl. Vid en ny sjö kastades båten på rätt köl och alla kommo åter i den. Genom kantringen hade de skeppsbåtens krafter blif-vit betydligt nedsatta. Kölden genomade deras lemmar och döden begynte sedan sitt arbete. En timme efter kantringen dogo bland dem lättmatrosen Andersen från Norge och eldaren

Emellertid hade man kommit i närheten af ön Jungfrun, den man försökte angöra. Äfven detta försök måste uppgifvas, emedan brännin-garna gingo rundt om ön, och dessutom hade man blott ett par åror, emedan de öfriga gått förlorade vid kantringen. Vid försöket att an-göra Jungfrun afbröts den ena åran. Man var nu så godt som redlös. Modet började sjunka hos dem som ännu voro levande ombord. Särskilt började kapten Gjertsen mistrobeta om räddning. Det var endast styrman Lyth som ännu höll modet uppe. Man sökte hålla båten lika moderat användandet af ett lifbälte som be-kar. Södermera öta man med en stövel, som man afbrag ett af lifen. Då man kommit ett stycke från Jungfrun dog en tredje man, matro-sen Annulus från Finland. Kaptenen, som vid kantringen blifvit mycket medtagen, blif-alt sämre och sämre, och slutligen började han liksom de andra innan de dogo fantisera och renta tokigheter. Vid hvilken tid kaptenen dog kunde styrman Lyth ej uppgifvas, emedan döden omärkligt infann sig.

Omsoider hade man på onsdagskvällen kom-mit in under Ölandalandet i närheten af Gill-berga i Pernäs socken på norra Öland. Styr-man Lyth var nu den ende som ägde några krafter kvar. Han sökte så godt sig göra lit undvika de värsta bränningarna och lyckades verkligen däri. Af en väldig sjö blif båten kastad långt upp på landet på en pist där bränningen ej var så våldsam. I båten befun-no sig utom styrman Lyth två män till vid lif, kocken, en 17 års yngling, och matrosen Harald Andersen. Kocken var dock så med-tagen att han ej kunde lämna båten, utan måste kvarlämnas medan de båda andra be-gävro sig uppåt landet för att söka hjälp. Un-der irrandet hit och dit i den okända trakten blif Andersen så svag att han ej orkade längre, utan måste sitta sig ned som styrmannen fort-satte sökandet efter en människoboning. Då styrman Lyth kort dör på funnit en sådan och

omtat skeppsbåt och kvar båten och An-deresen skulle finnas, skyndade två män ut för att söka rätt på den å afbräns kvarlämnade Andersen. Då de ej kunde finna honom skyndade de ned till båten för att om möjligt rädda lifvet på den ännu levande kocken. Men hjälpen kom för sent. Sedan kocken blifvit inburen i stagan mändades han sin sista suck. Efter det flera människor ankommit gick man åter ut för att söka efter Andersen. Han åter-fanns en liten bit från stagan i mycket medta-get tillstånd. Äfven där kom hjälpen för sent, ty en kort stund efter sedan han blifvit inbu-ren flydde det dömda lifvet.

Styrman Lyth var äfven mycket kraftlös. Med de innevarandes hjälp blif han afslädd och i halfv medvetenhet tillstånd förd i säng. På torsdagen var han åter uppe.

Af den 16 man starkt besättningen återst, utom Lyth, endast 4.

Rutlands last. Till Oskarsh.-T. skrifves: En del af den vid Örö sankna sjunkna norska ångaren Rutlands trälast påträffades för några dagar sedan drifvande utanför norra Öland. En stor mängd folk begaf sig med båtar och rep ut till sjös för att om möjligt inhösta af vinden ditförda omkring 400 tolfter plank. Sedan man efter stora ansträngningar lyckats samla ihop och på bästa sätt fastsurra virket till en flotte, sökte man bogsera den mot land, och man understöddes härvid af en gynnsam, men orkanartad vestlig vind. Det

lyckades dock ej att få flotten i land, emedan den låg så djupt, att de undre plankorna nådde botten redan 10 famnar från land. De uttröttade männen lemnade flotten i detta tillstånd och begåfvo sig i land för att dels stilla sin hunger och dels skaffa mera folk för flottens ilandskaffande. Emellertid gick vinden hastigt öfver till sydlig, hvarför flotten åter dref ut. Af de 400 tolfterna bergades endast 4 à 5 tolfter.

Rutlands ena räddningsbåt och åror ha flutit iland vid Toknäs på norra Öland.

Auktionskungörelsen.

Haveri-auktion.

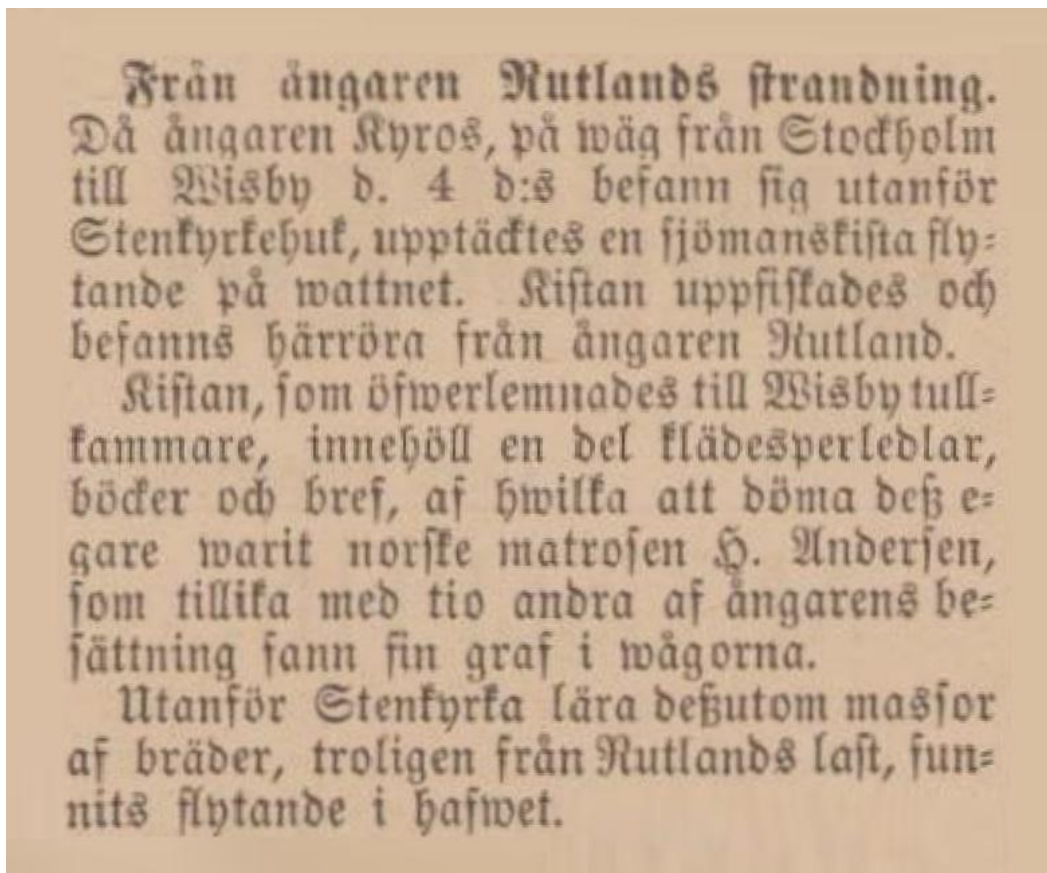
Genom offentlig auktion, som för-
rättas i härvarande auktionskammare
Lördagen den 18 dennes kl. 1 på da-
gen, kommer att för vederbörandes
räkning försäljas vraket (icke lasten)
efter den 24 nästlidne Oktober på
grundet Knallarne vid Örö sankta i
Westerviks Södra skärgård förolyckade
Norska jerndäckade ångaren "Rutland"
om 781,45 svenska registertons, hem-
mahörande i Christiania och enligt upp-
gift byggd i England, jemte i vraket
qvarvarande eller på grunden derom-
kring möjligen liggande, ångaren Rut-
land tillhöriga inventarier och tillbe-
hör, allt sådant som det vid auktions-
tillfället befinnes, med skyldighet för
inroparen att vid klubbslaget kontant
erlägga köpeskillingen.

Närmare upplysningar meddelas af
Ångbåtskommissionären, Kapten Vic-
tor Regnell, Westervik.

Westervik den 6 November 1899.

Auktionskammaren.

Rutlands last. Till D. T. skrives:
En del af den wid Örb sankta sjunkna
norra ångaren Rutlands trälast påträffa-
des för några dagar sedan drifwande utan-
för Öland. En stor mängd folk begaf sig
med båtar och rep ut till sjös för att om
möjligt inhösta af vinden ditsförda om-
kring 400 tolfter plank. Sedan man efter
stora ansträngningar lyckats samla ihop
och på bästa sätt fastsätta virket till en
flotte, sökte man bogsera den mot land,
och man understöddes derwid af en gyn-
sam, men orkanartad västlig wind. Det
lyckades dock ej att få flotten i land, eme-
dan den låg så djupt, att de undre plan-
korna nådde botten redan på 10 famnar
från land. De uttröttade männen lem-
nade flotten i detta tillstånd och begåfwo
sig i land för att dels stilla sin hunger
och dels skaffa mera folk för flottens iland-
skaffande. Emellertid gick vinden hastigt
öfver till sydlig, hvarför flotten åter dref
ut. Af de 400 tolfterna bergades endast
4 å 5 tolfter.

Från ångaren Rutlands strandning

Då ångaren Kyros, på väg från Stockholm till Visby den 4:e dennes befann sig utanför Stenkyrkebuk upptäcktes en sjömanskista flytande på vattnet. Kistan upphissades och befanns härröra från ångaren Rutland.

Kistan, som överlämnades till Visby tullkammare, innehöll en del klädespersedlar, böcker och brev, av vilka att döma dess ägare varit norske matrosen H. Andersen, som tillika med tio andra av ångarens besättning fann sin grav i vågorna.

Utanför Stenkyrka lär dessutom massor av bräder, troligen från Rutlands last, funnits flytande i havet.

Auktionskungörelsen.

Haveri-Auktion.

Genom offentlig auktion, som för-
rättas i Varuhallen vid Westerviks
Skeppsbro **Måndagen den 27 dennes**
kl. 1 på dagen, kommer att för ve-
derbörandes räkning försäljas diverse
från förolyckade Norska ångaren Rut-
land bergade inventarier, bestående af
2:ne Manillatrossar, den ena cirka 82
famnar 1½ tums och den andra cirka
108 famnar 1 tums, 6 stycken hissjern-
hjul, jerntrossar, kettingar och block,
tågvirke, en kamin och rör, en dame-
jean Blackvarnisch, m. m. Betalnin-
gen skall erläggas kontant vid auk-
tionen.

Westervik den 18 November 1899.

Auktionskammaren.

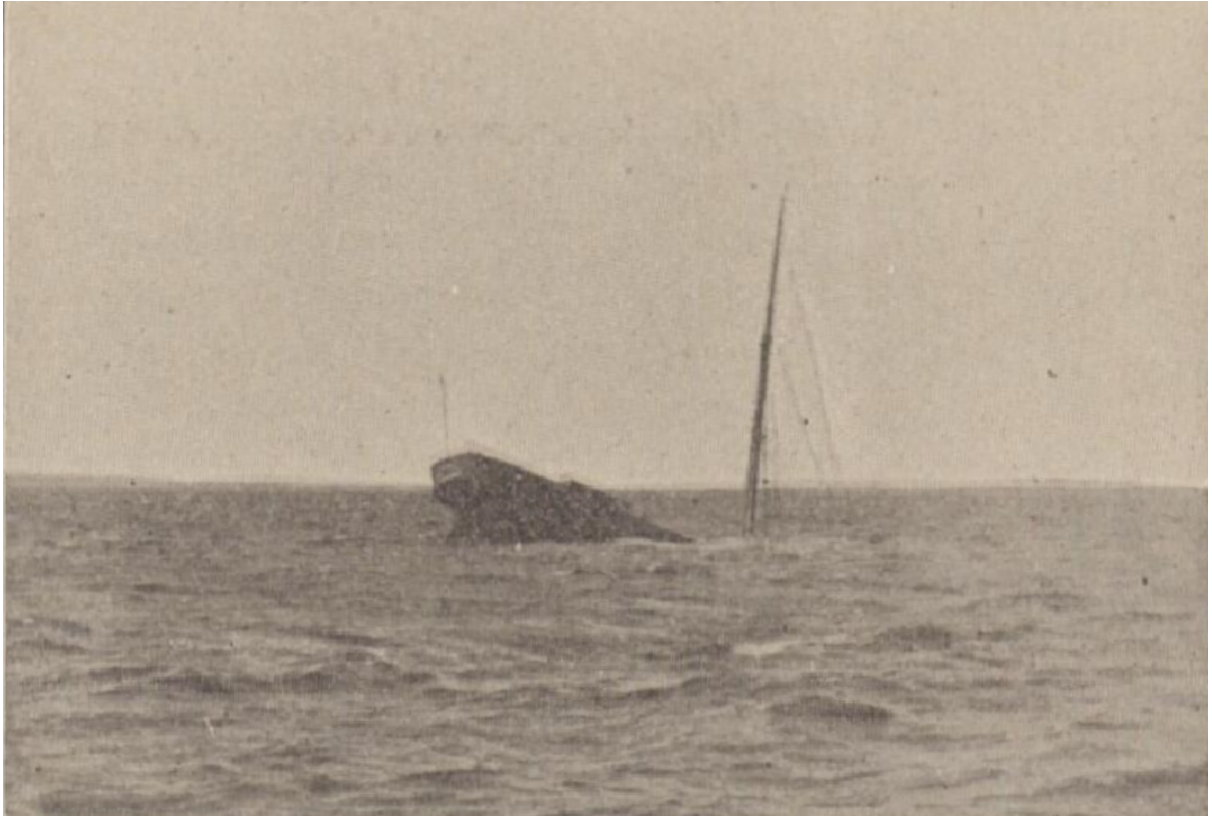
Wid haveriauktion å härvarande auk-
tionskammare förl. lördag utbjöds till för-
säljning wraket af wid Drö sanke förolycka-
de norske ångaren Rutland. Wraket in-
ropades af konsul A. Lundberg från Öskars-
hamn för 1,800 fr. Tre spekulanter, deraf
en från Göteborg, hade infunnit sig.

Derefter försåldes å wraket befintlig trä-
last, som likaledes inropades af konsul
Lundberg. Hr L. bjöd 100 fr., och som
intet vidare bud afgafs, blir hr L. egare
äfwen till lasten.

Ännu ett strandfynd efter ångaren Rutland. I förra veckan ilandbergades vid Halls huf, berättar Gotl., en sjömanskista, innehållande förutom en del kläder twenne skeppsjournaler, hwaraf å den ena lästes namnet Herman Lyth, hwilket namn äfwen fanns å ett i kistan befintligt papper, hwad man kan taga för gifwet, att kistan tillhör styrmannen Lyth å strandade ångaren Rutland, hwilken som bekant öfverlefde olyckan och är bördig från Gotland.

En af Rutlands besättningsmän? Till
D.=L. skrifves: Den 7 dennes hittades
wid Hunderum i Böda, Öland, ett iland-
flutet lik, troligen efter en af besättningen
å den wid Örö sankta förolýftrade norska
ångaren Rutland. Den döde hittades af
samma person, som fann Rutlands maski-
nist, samt äfwen på samma plats, der
denna war ilandfluten. Liket syntes ej
widare skadadt, men kläderna woro delwis
afrisna och uppdragna öfwer hufvudet.

Västerviks Veckoblad 1899-12-23
"Rutlands vrak vid Öro Sankor"

Havet återger sina döda.

På senhösten i fjol strandade norska ångaren Ruthland i Vesterviks skären. Kaptenen och nästan hela besättningen, som gått i båtarna, frös antingen ihjäl eller drunknade. I den ena båten befunno sig förste styrmannen, förste maskinisten och 3 matroser, bland hvilka en ung matros Karl Gottfrid Hägerström från Hudiksvall. Båten jämte maskinistens lik uppkastades kort efter olyckan på stranden vid Öland. Nu

ha Hägerströms föräldrar härstädes nyligen genom länsmannen i Glaxa på Öland fått underrättelse, att ett par veckor före jul hade ett nytt lik på samma ställe som båten drifvit i land. På beskrifning af de kläder den döde burit veta nu med säkerhet Hägerströms föräldrar, att den sist återfunne varit deras son Gottfrid, men finna de en tröst i bedröfvelsen, att han blifvit begravven och får hvila tillsammans med sina olyckskamrater.

Bortsprängning af wraken wid Öro
sanka. Befälhafwaren å dykareångjakten
Raketen, Börje Olsson från Göteborg, har
hos länsstyrelsen anhållit om tillstånd att
under en tid af tre år för bortsprängning
af wid Öro sanka i Misterhults skärgård
befintliga wrak efter ångfartygen Amster-
dam och Rutland innehafwa 500 kg. dy-
namit äfvensom 5 kg. ländhattar för dy-
namit och dem förwara uti en å ön Krof-
skär i ofwännämnde skärgård belägen käl-
lare

Ett sorgligt årsminne. Innemvarande vecka är det jemt ett år sedan den bekanta strandningen vid Örö sank i Westerviks slärgård egde rum, derwid norska ångaren Rutlands kapten och tio man af besättningen omkommo. Strandningen egde rum tidigt på morgonen den 24 okt., och på aftonen lemnade besättningen fartyget i twenne båtar, hwilka af den förfärliga stormen drefwos till Öland. I dessa båtar befunno sig 12 personer, af hwilka 11 omkommo; styrman Lyth war den ende af dessa tolf som räddades. Fyra personer hade förut lemnat Rutland och räddats.

Ångaren Rutland blef som bekant wraf och qwarstår ännu å grundet.

Dynamitupplag. Konungens befälningss-
hafwande har genom resolution den 3 d:s
meddelat befälhafwaren å dyflareångjachten
Raketen, Börje Olsson i Göteborg, till-
stånd att under en tid af tre år för bort-
sprängning af wid Örö i Misterhults skär-
gård af Misterhults socken befintliga wraf
efter ångfartygen Amsterdam och Rutland
innehafwa 500 kg. dynamit äfwenfom 5
kg. tändhattar för dynamit och dem för-
wara uti en å ön Krofsskär i ofwännäm-
de skärgård belägen källare.

S/S Rutland förläste vid Örö 1899

FARTYGSKATASTROF
Tjockan låg tät över Östersjöns vatten. S/S Rutland stävlade söderut med 16 man ombord. Av dessa skulle bara fem överleva.

Tisdagen den 24 oktober 1899 gick den norska ångaren S/S Rutland hårt på grund ungefär en sjömil norr om Örö i Misterhults skärgård. Platsen kallas Öra sank. Här är det gott om undervattensskar och så sent som i december året innan hade ångaren Amsterdam förlit på samma plats.

S/S Rutland var på väg från Skellefteå till Holland med virkeslast.

Klockan tre på morgonen den 24 oktober sik-

tades ett ljus tvärs om styrbord men man kunde inte lokalisera det i den tjocka dimman. Styrmanen trodde då att de var nära Ölands norra udde och ändrade kurs. Plötsligt stod fartyget hårt på grund. Lastrummet i fören fylldes snabbt med vatten och länselpumparna gick hela tiden.

Senare på morgonen kom lots ombord, och besättningen fick veta att de befann sig vid Örö.

STORMEN GJORDE att Rutland högg alltmer på grundet och man insåg att det inte gick att vara kvar ombord. Tre besättningsmän åkte med en fiskebåt in till Eknö, en hade redan åkt iväg med en annan båt.

Alle man gick i livbåtarna vid notiden på tisdagskvällen. Sju av dem tog den större livbåten, fem man gick i den mindre.

Vid ettiden på natten brast förtöjningen till den större livbåten och de drev iväg med vinden ner i Kalmarund. Livbåtens besättning rodde i tre timmar för att försöka nå land men det var omöjligt på grund av det upprörda havet.

På onsdagmorgonen såg de en ångare men lyckades inte bli sedda. Lite senare kantrade livbåten och alla kom i vattnet. En av dem lyckades snabbt komma upp på kölen, sedan kom de andra efter.

"Hur otroligt det än kan förefalla, lyckades de skeppsbrutna, trots den förfärliga stormen, få båten på köl igen och komma i densamma" skriver reportern i VT den 4 november 1899. Livbåten vändes rätt av en våg och flera av dem hamnade då i båten. De andra kunde klättra över relingen.

130 timmar drev de skeppsbrutna på det upprörda havet, genomvåta och tunt klädda, utan vatten och mat. Tidigt på torsdagmorgonen nådde de land,

vid Gillberga på Öland. Av de sju var styrman Lyth i ganska god kondition, fyra var redan döda och två var så medtagna att de avled när de skulle föras i land.

När den andra livbåten lämnade Rutland vet man inte, men även den drev senare i land på Öland. Från land hade man sett livbåten kantra ute bland bränningarna. Av besättningsmännen ombord återfanns bara kvarlevorna av maskinisten Johannesen.

PÅ MÅNDAGEN begravdes fem av de omkomna sjömännen i Persnäs på Öland. Det var en gripande begravning som den bevisades av ett ovanligt stort antal människor, skriver VT.

Två skulle jordas hemma i Norge. De andra hade försvunnit i havet.

Fredagen den 3 november hölls sjöfarklaring i rådhusrätten i Västervik. Den 18 november hölls auktion på vraket och den last som fanns kvar ombord, men det bärgades inte. 1991 skedde dykningar vid vraket.

NYFIKENHETEN VAR stor i stan efter haveriet och en grupp på omkring 25 personer hyrde ångaren Emma och åkte ut till haveriplatsen på lördagen.

En av VT:s reportrar var med och skriver: "Rutlands akter hvarlar på ett grund och fartyget tycks stå i 45 graders vinkel med förskeppet på djupt vatten och akterspegeln ganska högt över vattenytan." Däckslasten, skorstenen och en mast hade slagits bort av stormbyarna.

I artikeln står det att en medföljande amatörfotograf tog flera bilder av skrovet. Finns någon av dess bilder kvar någonstans i Västervik?

Källor: Västerviks-Tidningen i oktober och november 1899

Eva Johansson

eva.johansson@vt.se • 0490-666 21

Fem av sjömännen begravdes i Persnäs på Öland.

FOTO: ANDERS ANDERSSON

Västervik.

Strandad ångare. Norste ångaren Rutland, kapten Gjertsen, i hemma i Kristiania och på resa från Skellefteå till Holland med trävarulast, strandade följ. tisdag tidigt på morgonen vid Örö sank, ej långt från den plats der ångaren Amsterdam förolyddades i slutet af förra året. Under rådande tjocka och strömsättning hade ångaren kommit ur lurjen, med påföljd att fartyget stötte på grund och blef låst i fören. Förrummet lär vara vattenfylldt.

Ångaren Ran utgick härifrån i går morse till strandningsstället och Reptunbolagets bergningsångare Helios estertelegraferades och anlände föderifrån på f. m., men de kunde intet uträtta på grund af den i går rådande stormen. Helios inkom hit i går på middagen i afväntan på att stormen skulle lägga sig.

På Långs Rörman lastar man förut ut.
Västerviks-Tidningen den 26 oktober 1899, två dagar efter grundstötningen.

Mer att läsa om S/S Rutland

► På www.vt.se/historia finns en mer detaljerad redogörelse för vad som hände.

Norska ångaren Rutland strandad på Öro Sanka (Knobbarna) 1899-10-24

En ovanligt högtidlig och gripande begravningsakt egde rum i Persnäs sistlidne måndag, då fem medlemmar af den vid Vestervik strandade norske ångaren Rutlands omkomna besättning öfverlemnades till griftero.

Af en synnerligt gripande verkan

var anblicken af den långa likprocessionen, som företrädd af ett par norska flaggor, afgick från kommunalordförande L. J. Nilssons i Gilberga gård till kyrkan, der liken af dessa hafvets modiga söner under mäktigt ljudande orgeltoner inburos och jordfästades.

Akten förrättades af kyrkoherden *Gust. Håkansson*, som, sjelf djupt rörd, med ett gripande liktal verkade andaktsfull stämning i allas hjertan, sorgens och deltagandets tårar i allas ögon. Det var också ett tillfälle som få för en andlig talare att med den hänförande makten i ett af kärlek, tro och hopp inspireradt, ödmjuktfullt hållet tal väcka, erinra och trösta. Och så skedde ock.

Från läktaren utfördes sång af församlingens skolbarn; och verser, som återfinnas på annat ställe i dagens tidning, upplästes vid griften, der de af milda händer, varma och ädla hjertan med blommor prydda kistorna nedsattes sida vid sida.

Begravningen bevistades af ett ovanligt stort antal menniskor från nära och fjerran, bland hvilka märktes den omkomne kaptenens halfbroder grosshandl. Gjertsen från Kristiania samt kapten C. Nordström från Oskarshamn, som hade en bror bland de nu jordade unge sjömännen.

Kaptenens och maskinistens lik ha blifvit förda till Norge, der de skola begravas.

Ölandsbladet 1899-10-30

Dikt vid begravningen på Persnäs kyrkogård 1899-10-30

Vid de skeppsbrutnes graf
på Persnäs kyrkogård den 30 Okt. 1899.

Den svenska jorden sin famn upplåter
Och i sitt sköte nu gömma skall
Skeppsbrutne män ifrån broderlandet,
Som fördes hit utaf böljors svall.

Seglatsen de nu för alltid slutat:
En önskad hamn fingo de ej nå,
Sitt fosterland, sina hem och vänner
De skulle aldrig mer skåda få.

Den Gud, som styrer så våra öden
Och makten eger uti sin hand,
Han förutsett att den bleka döden
Dem skulle finna på främlingsstrand.

De voro alla i lifvets sommar
Och voro fulla af mod och hopp,
Men lefnadssolen gick hastigt under
Och skulle för dem ej mer gå opp.

Och, djup är sorgen! I många hjertan
Uppstiga klagan och namnlöst qval,
O, Gud, gif tröst i den bittra smärtan
Till dem, som vandra i tårars dall

I syskonsängen, som nu är bäddad,
De solva sött efter slutad strid:
Ej några stormar dem mer förskräcka,
De solva lugnt uti stilla frid!

H. S.

BORGHOLM.

Höststormarnas offer. Trälastade ångaren »Ruthland» från Kristiania, på väg från Skellefteå till Holland, strandade natten till i tisdags utanför Örösanka vid Vestervik under tjocka. Sju man af besättningen ilanddrefvo i en af ångarens båtar i onsdags natt vid Gillberga i Persnäs socken på norra Öland, men voro då endast två af dem vid lif; de öfriga hade dukt under af öfveransträngning och köld. En af de båda räddade aflöd efter ilandförandet, trots omsorgsfull omvårdnad. Af hela besättningen lär förste styrmannen vara den ende som räddats.

Gravsten på Persnäs kyrkogård på norra Öland över de omkomna vid ångaren Rutlands förlisning vid Örö Sanka 24 oktober 1899.

Foto: Stefan Sveneaus , Allt på Öland